

УДК 327(476)
ББК 66.041

**ФОРМУВАННЯ «ОСОБЛИВИХ ВІДНОСИН»
МІЖ РЕСПУБЛІКОЮ БІЛОРУСЬ І РОСІЙСЬКОЮ
ФЕДЕРАЦІЄЮ В СЕРЕДИНІ 90-Х РОКІВ ХХ СТОЛІТТЯ**

Т. Є. Польовий

*Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника;
76000 м. Івано-Франківськ, вул. Шевченка, 57;
тел. +38 (067) 1667641; e-mail: taraspolo@gmail.com*

Висвітлено процес становлення і перебігу білорусько-російських взаємин. Проаналізовано основні тенденції та чинники, що вплинули на двосторонні відносини. Розкрито зміст основних міждержавних договорів між РБ і РФ в середині 90-х років ХХ століття.

***Ключові слова:** білорусько-російські взаємини, президентські вибори, білорусько-російська інтеграція, Співтовариство Білорусі і Росії.*

Необхідність чіткого визначення основних передумов, тенденцій та характерних рис білорусько-російської інтеграції, зумовлює актуальність даного матеріалу. Про що свідчить і значна увага з боку науковців. З ряду дослідників даної проблематики виділимо, зокрема, наступних: А. Тихомиров, Ю. Веревкіна, А. Еберхарт, В. Карбалевич, К. Виноградова, М. Філіпов, В. Снапковський, В. Никонов, та ін.

Починаючи із 1993 р. в білоруському політикумі набирає популярності ідея зближення з РФ. Взв'язавши ініціативу відновлення зв'язків з Росією у свої руки, прем'єр-міністр РБ В. Кебич сподівався на можливість виходу із кризового становища, з подальшим вирішенням всіх економічних проблем. Про категоричність намірів білоруського прем'єра свідчить і його політична риторика: «нехай мене звинувачують в тому, що я ледь не продав суверенітет Білоруської Республіки, я залишаюсь при своїй думці – без Росії, ні в економічному, ні в політичному планах нам не вижити» [1]. Крім того інтеграція з Росією була питанням політичного самозбереження старої білоруської влади. Відмовившись на початку незалежності від економічної лібералізації, білоруська еліта створила видимість лібералізації політичної, яка, однак, не користувалася підтримкою широких верств населення, достатньою для того, щоб до влади прийшли представники ліберальної інтелігенції й професіонали-технократи [2, с. 53]. В такий спосіб, цим ходом білоруське керівництво намагалося зняти із себе відповідальність за провал в реформуванні власної економіки. А економічне зближення, відтак, неминуче набувало з білоруської сторони політичного забарвлення. Політична сфера на російському зов-

нішньополітичному напрямку не лише ні в якій мірі не була відокремленою від економічної, але і ставала її придатком [3].

Цікаво, що російський вектор зовнішньої політики підтримувався і в цілому прозахідно налаштованим спікером ВР РБ С. Шушкевичем, який вбачав майбутнє білорусько-російських взаємин у побудові продуктивних економічних відносин. Очевидно, надихнувшись спробами російської ліберально-демократичної еліти здійснити в РФ глибинні економічні реформи, С. Шушкевич вважав що перехід стагнаційного білоруського уряду до ринкових реформ буде можливим тільки за рахунок економічного співробітництва з Росією [4, с. 196]. В цьому випадку позиції В. Кебича і С. Шушкевича практично збігалися. Однак, з однією суттєвою відмінністю, тоді як прем'єр-міністр активно лобював ідею створення білорусько-російського економічного союзу, спікер віддавав перевагу тісній економічній співпраці. Доволі скептично ставлячись до такої ініціативи глави білоруського уряду, С. Шушкевич вбачав можливість створення економічного союзу лише на підставі існування конфедераційної держави [5, с. 196-197].

Перші кроки в сторону білорусько-російського зближення мали місце ще 20 липня 1992 р, в Москві, в ході зустрічі урядових делегацій Білорусі і Росії [6]. Тоді між державами було підписано ряд двосторонніх документів господарського і воєнного характеру, покликаних відновити втрачені з розпадом СРСР. Укладений сторонами «Договір між Урядом Республіки Білорусь і Урядом Російської Федерації про податкову політику» був покликаний регулювати податкову політику виходячи із необхідності спільної координації дій стосовно податків і платежів [7]. В той час як, воєнний пакет договорів, мав на меті узгодження двосторонньої діяльності у воєнній сфері. Згідно з укладених документів, сторони домовлялись співпрацювати протягом перехідного періоду, з урахуванням прийнятих в обох державах рішень про створення власних збройних сил [8]. Ще одним договором «Про стратегічні сили, тимчасово розташовані на території Республіки Білорусь», гарантувалося незастосування розміщеної в РБ ядерної зброї без її згоди. В документі зазначалось, що дані сили повинні діяти виключно в інтересах держав Співдружності [9]. Крім того, факт приєднання у квітні 1993 р., РБ до ОДКБ, в стратегічному, безпековому контексті означав участь країни у військовому союзі під патронатом РФ. Після цього, від побудови військового союзу почався перехід до союзу економічного. Відповідні процеси, до певної міри, ознаменували собою поступовий дрейф білоруської зовнішньої політики від концепції нейтралітету і багатовекторності, в сторону «східного зовнішньополітичного виміру» [10].

Прагнучи розвивати торгово-економічне партнерство, та маючи намір сприяти росту економічної активності, Росія та Білорусь ще 13 листопада 1993 р., уклали Договір між Урядом Російської Федерації і Уря-

дом Республіки Білорусь про вільну торгівлю. Сторони домовилися не застосовувати стосовно один одного митні збори, податки, які мають еквівалентну дію на експорт або імпорт товарів, що походять з митної території однієї з Договірних Сторін і призначені для митної території іншої Договірної Сторони. Згідно із статтею 16 даного документу, для реалізації цілей Договору і вироблення рекомендацій з вдосконалення торгово-економічного співробітництва між двома державами сторони домовилися створити спільну російсько-білоруську комісію [11]. Крім того, сторони погоджувалися відкрити свої торгові представництва, які зпоміж іншого, повинні були виконувати наступні функції: сприяти розвитку торгово-економічних зв'язків між РФ і РБ; представляти інтереси своїх держав в країні перебування у всьому, що стосується торгівлі і економічної діяльності між двома країнами, та ін.

Важливим моментом в процесі відновлення двосторонніх промислових та економічних зв'язків було відновлення постачання російської сировини для потреб ресурсно-ємної білоруської економіки. Виходячи з того, що паливно-енергетичні комплекси сторін взаємопов'язані і являються базою для розвитку економіки, важливим кроком, в цьому сенсі, стало підписання 2 березня 1993 р. договору між РБ і РФ про співробітництво в розвитку нафтової і газової промисловості Росії. Враховуючи взаємний інтерес двох держав до ефективного використання сировинної бази, сторони зобов'язувалися вживати заходів для збереження сформованих галузевих і міжгалузевих зв'язків з поставок обладнання, матеріалів, комплектуючих виробів та іншої продукції для нафтової і газової промисловості, до їх подальшого розвитку і вдосконалення [12].

Ідея створення економічного союзу обговорювалась з подання В. Кебича, наприкінці березня 1993 р, під час зустрічі глав урядів країн СНД в Мінську. Згідно з задумом до об'єднання окрім Росії і Білорусі мав увійти і Казахстан, що на думку експертів, поряд із різким посиленням фінансової політики Росії відносно країн СНД, свідчило про кризу ідеї економічного союзу країн Співдружності [13].

Якщо на початку 90-х рр., у зв'язку з курсом молодих «ельцинських» реформаторів (Є. Гайдар, А. Чубайс, Б. Немцов та ін.) на лібералізацію і ринкові реформи простежувалася відсутність інтересу з боку політичної еліти РФ щодо зближення з РБ, то починаючи з 1993 р., така позиція почала зазнавати поступових змін. Цьому сприяли, на наш погляд, кон'юнктурні трансформації в самій Росії:

по-перше – зміна на посаді прем'єр-міністра РФ Є. Гайдара В. Черномірдіним, який на відміну від свого попередника був прихильником політики В. Кебича, стосовно курсу на інтеграцію;

по-друге – конфлікт між президентською (Б. Єльцин, В. Черномірдин та частина депутатів) і парламентською (радикальні комуністи, націо-

налісти, противники соціально-економічної політики уряду) гілками влади;

по третє – кількарразове підвищення для Білорусі ціни на російські газ і нафту. Польський дослідник К. Маляк вважає, що в такий спосіб Росія нагадувала про своє виняткове значення для білоруської економіки [14, 38];

по-четверте – в Росії набирала популярності теза, що дипломатія, орієнтована на «стратегічне партнерство» з США і європейськими державами, відводить другорядну роль іншим напрямкам співробітництва [15]. Саме ці об'єктивні фактори, стали визначати подальшу позицію Росії стосовно розгортання процесу міждержавного зближення.

Доволі вагомим чинником, який сприяв білорусько-російському зближенню був, на наш погляд, фактор безпеки. З розпадом СРСР і проголошенням Польщею та країнами Прибалтики курсу на приєднання до НАТО, погіршувалось геополітичне становище самих РФ і РБ. В масовій свідомості населення обох держав Альянс продовжував асоціюватись за радянською традицією із образом ворога. Тому тема об'єднання військово-стратегічних потенціалів набувала дедалі більшої актуальності у вищих ешелонах влади. В даному випадку, як підкреслює російська дослідниця К. Виноградова, мова йшла не про розширення геополітичного впливу Росії на Білорусь, а про спільне забезпечення національної безпеки двох держав [16]. Польський дослідник процесу білорусько-російського зближення А. Еберхардт вважає, що саме з цього моменту, в офіційному Кремлі починає домінувати думка, що заради політичної вигоди, яку можна використати із співробітництва з Білоруссю, Росія повинна бути готовою брати на себе також витрати з реалізації економічно не вигідних проектів [17].

Вихід у односторонньому порядку в червні 1993 р., Росії із зони обігу радянської валюти, а також процедура введення іншими колишніми радянськими республіками власних валют ще сильніше ускладнило торгово-економічні відносини між РБ і РФ. Що не могло не залишитись поза увагою білоруських властей. Зі своєї сторони, В. Кебіч висунув ініціативу створення єдиної валютної зони, що на його переконання дозволило б швидко вирішити проблему міждержавних розрахунків і створити умови для швидкого і спрощеного об'єднання білоруського і російського капіталів, завдяки створенню спільних акціонерних товариств, корпорацій, та ін. [18, 107]. Не дивлячись на певні успіхи що супроводжували реалізацію даного проекту, зокрема підписання 12 липня 1994 р., «Договору про об'єднання грошової системи Республіки Білорусь і грошової системи Російської Федерації в умовах функціонування спільної грошової системи» [19], він так і не вступив в силу. В цьому договорі, який офіційно так і не опубліковано, закріплювалися основні (базові)

умови об'єднання грошових систем, як одного із факторів формування Економічного союзу в рамках СНД [20].

Таким чином, провал створення єдиної грошової системи, наніс серйозний удар по престижу В. Кебича [21], який всерйоз претендував на президентське крісло, і тим самим підвів ризику під так званим «кебічевським періодом» білорусько-російської інтеграції.

Вагомий вплив на ситуацію мало також введення в Білорусі поста Президента та прийняття в березні 1994 р. редакції Конституції Білорусі, яка декларувала широкі повноваження глави держави, в тому числі і у зовнішній політиці. Зокрема, згідно статті 79, до повноважень президента входили: гарантія реалізації основних напрямків внутрішньої і зовнішньої політики, представлення РБ у відносинах із іншими державами і міжнародними організаціями. З-поміж іншого, президенту належало вести переговори і підписувати міжнародні договори, призначати і відкликати дипломатичних представників Республіки Білорусь в іноземних державах і при міжнародних організаціях; приймати вірчі і відкличні грамоти акредитованих при ньому дипломатичних представників іноземних держав [22].

Таким чином, заплановані на червень 1994 р. президентські вибори ставали для Білорусі своєрідною точкою біфуркації, визначальним моментом в новій історії молодого держави. До того ж, зважаючи на вельми значні повноваження президента згідно нової Конституції, в ході президентських виборів йшлося про «вибір Білорусі», про визначення моделі білоруської державності, вектора соціально-економічного розвитку, стратегії зовнішньої політики [23]. Аналізуючи перебіг політичної боротьби всередині білоруського політичного поля, вже згадуваний К. Маляк порушує проблему цивілізаційного вибору Білорусі. Польський дослідник піднімає питання: «чи Білорусь знову в своїй історії є елементом гри в російській геополітиці, чи самостійним політичним об'єктом зв'язаним з об'єднаною Європою» [24]. Разом з тим, російський фактор відіграв значну роль в процесі перебігу передвиборчої президентської кампанії. Метою російських політичних еліт було недопущення до влади в Білорусі націоналістичних сил, (в першу чергу це стосувалось БНФ), і періодичне стимулювання дрейфу білоруської пострадянської номенклатури в напрямку інтеграції [25]. В такому випадку, зважаючи на проросійську налаштованість і В. Кебича і О. Лукашенка, для Кремля вигідним було попадання до другого туру виборів двох проросійсько орієнтованих кандидатів. На думку російського політолога М. Філіпова основним двигуном білорусько-російської інтеграції був популізм [26], що спостерігалось в усьому передвиборчому процесі. При цьому активно експлуатувались ностальгічні настрої громадян Білорусі за СРСР. Так, у своєму виступі в Державній Думі РФ, О. Лукашенко запропонував парламентам Білорусі, України і Росії негайно створити депутатські групи для перего-

ворів щодо вироблення механізму об'єднання братніх республік, що його думку, мало стати відповідальним і доленосним кроком на шляху відновлення нормального життя [27]. На думку деяких аналітиків, саме промова О. Лукашенка перед російськими депутатами стала одним із ключових моментів у виборчій гонці, який посприяв його перемозі на виборах. Поїздка в Москву, була доволі тонким політичним маневром молодого політика, який мав на меті позбавити В. Кебича монополії в сфері білорусько-російських відносин. В ході візиту О. Лукашенко виголошував доволі сміливі і навіть певною мірою ультимативні заяви. Так, на переконання О. Лукашенка, Білорусь налаштована вельми рішуче: або Москва піде з нею на більш тісне співробітництво, або вона втратить доброзичливого сусіда (якщо надалі не помічатиме прагнення Білорусі до більшої інтеграції з Росією), що пов'язувалось з посиленням в республіці позицій націоналістів, які видають себе за демократів [28].

Вміння «ходити по тонкому льоду», маневрувати між різними позиціями, давало молодому політику перевагу над ретроградом В. Кебичем. Політична еквілібрристика О. Лукашенко чітко простежувалась і в його передвиборчих заявах: «Необхідно провести референдум – чи то бути незалежними, чи перебувати в конфедерації, або ж в федерації». Відповідно до твердження білоруського журналіста П. Шеремета це подобалось усім: і лівим, і правим, і тим, хто плекав надію на відновлення СРСР, і тим, хто хотів жити в суверенній країні [29].

Прийшовши до влади О. Лукашенко активно використовував з однієї сторони, незадоволення населенням першими результатами реформ, а з іншої – його однозначну орієнтацію на Росію, в союзі з якою більшість білорусів бачили надію на повернення до попереднього благополучного періоду свого життя [30]. Білоруський президент підкреслював: «Ми готові взаємовигідно співпрацювати з усіма державами. Але основний пріоритет, звичайно, Росія. Адже сьогодні на 75-85 % збут нашої продукції і надходження ресурсів «зав'язані» саме на цю країну. Не можна не бачити ці реалії. Та й нікуди переорієнтовуватись: світовий ринок давно поділений і на західній його частині нас ніхто не чекає» [31].

Не випадково 3 серпня 1994 р., О. Лукашенко здійснив свій перший закордонний офіційний візит в статусі президента у Москву. В ході переговорів з президентом Б. Єльциним і прем'єр-міністром В. Черномірдіним піднімалося питання про підготовку нового політичного договору, який був покликаний підтвердити особливий, пріоритетний характер білорусько-російських відносин. Сторонами підтверджувалась прихильність укладеним раніше домовленостям про створення об'єднаної грошової системи [32, с. 17]. Однак, О. Лукашенко відмовився від ідеї створення єдиної валютної зони з Росією, мотивуючи відмову неготовністю білоруської економіки до такого кроку [33, с. 197].

З іншої сторони, білоруський президент, не дивлячись на безоглядну орієнтацію на РФ, намагався виторгувати для себе політичні дивіденди. Білоруською стороною робився акцент на тому, що за геополітичні і військово-стратегічні вигоди для РФ і наявність такого союзника як РБ треба платити. В Мінську наголошували, що орієнтація на союз з Росією «сильно утискається Заходом в політичних економічних, та інших аспектах і завдає великих збитків, пов'язаних із прямими видатками і втраченою вигодою». В зв'язку з цим, було б доцільно з сторони Росії «компенсувати Білорусі такі збитки економічними, дипломатичними, військовими та матеріальними засобами». На їх думку, це звичайна практика поведінки центрів сили, які хочуть мати сфери впливу [34].

Починаючи з 1995 р., по 1996 р., починає створюватись основна договірно-правова база білорусько-російської інтеграції. Виходячи із затвердженого Б. Єльциним 14 вересня 1995 р., «Стратегічного курсу Росії з державами учасниками Співдружності Незалежних Держав» [35] і одночасних ініціатив О. Лукашенка в пошуках політичних союзників, можна говорити про синхронізацію політичної активності Мінська і Москви [36].

Важливим кроком в процесі білорусько-російського зближення стало підписання 6 січня 1995 р. Договору про Митний союз між РФ і РБ. Укладаючи документ, сторони керувались прагненням усунути існуючі перешкоди для вільної економічної взаємодії між господарюючими суб'єктами, а також створити умови для формування спільного економічного простору. Це на думку підписантів, мало створити умови для активного виходу держав-членів Митного союзу на світовий ринок. Згідно договору даний союз базувався на принципах наявності єдиної митної території держав учасниць та існуванні однотипного механізму регулювання економіки, що базується на ринкових принципах господарювання і уніфікованому законодавстві [37]. Символічною демонстрацією акту об'єднання держав стало знесення О. Лукашенком і В. Черномирдіним шлагбаума на кордоні Вітебської і Смоленської областей. В той же час, як критично зауважує В. Карбалевич, сторони не встигли узгодити ставки митних зборів та акцизів, уніфікувати митне законодавство. В результаті такого недопрацювання протягом тривалого часу мита двох країн розходились по 1800 товарних позиціях, що створювало умови для контрабандних потоків [38]. Відтак, з приходом до влади О. Лукашенка і новим витком в білорусько-російському зближенні, дедалі більшого значення починають набирати не конкретні кроки, а демонстративна складова цього процесу, гра на публіку, в рамках якої апелювалося до історичних, смислових, ментальних аспектів інтеграції. В. Карбалевич вважає, що з цього періоду білорусько-російські господарські зв'язки не є взаємовигідними відносинами двох економічних партнерів, а служать ніби доповненням і додатком до політичних стосунків [39].

Не можна оминати увагою той факт, що білоруський і російський лідери починають активно експлуатувати тему інтеграції під власні політичні амбіції чи проекти. Російська сторона, зазнаючи невдач в ході Першої Чеченської війни 1994-1996 рр., намагалась використовувати білорусько-російську інтеграційну тематику на противагу відцентровим тенденціям в Чеченській республіці. Крім того, білорусько-російська інтеграція була покликана зупинити тенденцію витіснення Москви із ближнього зарубіжжя, створити ядро, навколо якого могли би об'єднатися інші держави СНД. Тим самим Кремль намагався поставити хрест на ідеї Балто-Чорноморського санітарного кордону [40, с. 192], який мав служити розмежувальною територією між Росією та Європою. Варто також зазначити, що на 1996 р. в Росії планувалося проведення президентських виборів, на участь в яких сподівався і білоруський президент О. Лукашенко. Прагнення поборотися за президентське крісло РФ простежувалося і в подальших заявах і кроках білоруського лідера. Заявивши, що для нього «Білорусь це пройдений етап» [41], білоруський президент заручився підтримкою ряду російських політичних діячів, зокрема лідера російських комуністів Г. Зюганова та ЛДПР В. Жириновського. Білоруським президентом послідовно реалізовував стратегію безпосередньої участі у російському політичному житті. Присутність та висвітлення персони О. Лукашенка у російських ЗМІ та поїздки з політичною агітацією регіонами РФ стали елементами піару білоруського лідера в російському електоральному полі. В ряді російських ЗМІ возвеличувалась персона білоруського президента: «слов'янство подарувало світу двох великих людей – Караджича і Лукашенка, який очолив боротьбу з ворогами Великої Держави» (Б. Єльцин, В. Черномірдин, Є. Гайдар, А. Чубайс). Послідовно створювався образ О. Лукашенка, як «мудрого лідера усіх слов'ян» [42]. Відтак, розігруючи інтеграційну карту, вище керівництво обох країн керувалося, серед іншого, і власними політичними цілями, підпорядковуючи ідею створення союзної держави власним амбіціям.

З огляду на особистісний характер управління О. Лукашенка, він виступав єдиним масштабним виразником зовнішньополітичних інтересів Білорусі. Фактична монополія президента у цій сфері неодноразово піддавалась критиці, як зі сторони політичних кіл¹, так і експертів-політологів. Так, політолог В. Карбалевич стверджує, зовнішня політика РБ в значній мірі підпорядковувалася авантюрній і надамбіційній ідеї О. Лукашенка поборотися за президентський пост в РФ [43]. Виходячи із таких обставин, саме білоруський президент був зацікавлений у активному форсуванні інтеграційного процесу. Вже 21 лютого 1995 року Б. Єльцин і О. Лукашенко підписали «Договір про дружбу, добросусід-

¹ В першу чергу опозиційного БНФ, представники якого звинувачували О. Лукашенка у зраді національних інтересів РБ

тво й співробітництво між РБ і РФ», що поклало початок політичному етапу інтеграції. Сторони декларували наміри тісної співпраці з метою збереження миру, забезпечення регіональної і глобальної безпеки, розвитку науково-технічної співпраці, координації діяльності в військовій галузі, та ін. [44].

14 травня 1995 р., з ініціативи О. Лукашенка відбувся перший в історії незалежної Білорусі загальнонаціональний референдум. Ним на конституційному рівні було закріплено курс на союз із Росією. В ході референдуму на питання «Чи підтримуєте Ви дії Президента Республіки, спрямовані на економічну інтеграцію з Російською Федерацією?» схвально відповіли 83,3% його учасників. Проти проголосувало 12,5%. Одночасно, 83,3% висловились за надання російській мові рівного статусу з білоруською мовою [45], що зайвий раз засвідчило про підтримку пріоритету російського зовнішньополітичного вектора у білоруському суспільстві. За такого розвитку подій, РБ віддалялась від Європи і залишалась у сфері російського впливу, що не могло не влаштовувати офіційний Кремль. Російська сторона визнала результати референдуму і привітала надання російській мові статусу державної. Щоправда, в широкому контексті, результати білоруського референдуму 1995 р. породжували дискусії з приводу оцінки його наслідків. Одні вважали його перемогою Росії, інші – поразкою білоруської державності, дехто сприймав референдум як особисту перемогу О. Лукашенка [46].

Референдум прискорив і без того форсоване з обох сторін зближення. 29 березня 1996 р. О. Лукашенко виступив з доповіддю «Про подальше поглиблення і розвиток інтеграційних процесів РБ з РФ та іншими країнами СНД». В свою чергу білоруський парламент виступив з однойменною президентській доповіді постановою, в якій вирішує підтримати основні принципи розвитку міждержавної інтеграції запропоновані президентом. При цьому парламентаріями відзначалося, що інтеграція здійснюється на добровільній основі, базується на принципах державного суверенітету, збереження територіальної цілісності, рівноправності і взаємної вигоди сторін, невтручання їх у внутрішні справи одна одної [47]. В свою чергу російська сторона, намагалася використати ностальгічні настрої частини російських громадян відносно колишнього СРСР у президентській передвиборчій кампанії. 15 березня 1996 р., прагнучи використати ностальгічні настрої російського населення за СРСР у передвиборчій президентській кампанії. Після чого, 22 березня у Москві розпочались переговори про створення союзу Росії і Білорусі [48, с. 156].

2 квітня 1996 р. у Москві відбулось укладання президентами обох держав «Договору про створення Співтовариства Білорусі й Росії». Сторони домовлялися створити глибоко економічно і політично інтегровану Спільноту Росії і Білорусі. Метою утворення було об'єднання потенціалів держав задля підняття економіки, створення умов для підвищення

рівня життя двох народів, формування єдиного економічного простору, узгодження дій у зовнішній політиці, дотримання безпеки, охорони кордонів та боротьби зі злочинністю. Рядом статей договору закріплювалися наміри РБ і РФ до уніфікації та приведення у відповідність двох державних систем. Зокрема, згідно зі 5 статтею договору, до кінця 1996 р. сторони повинні були забезпечити проведення заходів із формування єдиної транспортної системи з єдиними тарифами, єдиної енергосистеми, спільного-науково-технологічного та інформаційного простору. Стаття 6 декларувала створення з 1997 р. промислового і аграрного господарських комплексів, заснованих на взаємодоповнюваності економік. Згідно із Статтею 7, до кінця 1997 р., проводилась уніфікація грошово-кредитних і бюджетних систем сторін, і тим самим створювались умови для введення в обіг спільної валюти. Крім того, документом запроваджувалася керівні органи нового об'єднання: Вища Рада, Парламентські Збори та Виконавчий комітет. До Вищої Ради, як вищого органу влади, входили глави держав і урядів, керівники парламентів держав. В межах своїх повноважень, даний інститут розглядав важливі питання розвитку Співтовариства, контролював і скеровував діяльність його органів, щодо виконання рішень. Водився також законодавчий орган, Вища Рада, до компетенції якої входило прийняття модельних законодавчих актів на розгляд Парламентів обох сторін [49]. Втім, у правовому контексті дана декларація стосувалася лише намірів, не передбачаючи конкретних механізмів для реального об'єднання двох держав [50]. Договором закладалися основи тісної і широкої інтеграції двох держав і тим самим було покладено початок переходу на новий рівень двосторонніх російсько-білоруських відносин, створення єдиної Союзної держави Росії і Білорусі 2 квітня 1997 р.

Виступаючи напередодні підписання двостороннього договору, Б.Єльцин підкреслив глибокий символізм того, що саме РБ і РФ першими з країн СНД зробили такий вибір: «У нас єдині слов'янські корені, спільна багатовікова історія». В свою чергу О. Лукашенко, відзначив, що «ми зробили крок, завдяки якому білоруський і російський народи увійдуть у ХХІ століття одною і процвітаючою сім'єю». Білоруський президент також наголосив на тому, що «особливо важливо, що Союз створюється не задля політичної кон'юнктури, а у інтересах простих людей – білоруських і російських громадян» [51].

Слідуючи духу і темпам двостороннього інтеграційного процесу, 10-11 квітня в Москві відбувся офіційний візит делегації Верховної Ради РБ на чолі із спікером С. Шарецьким. В ході візиту сторони підписали кілька парламентських погоджень: Погодження між Федеральними Зборами РФ і ВР РБ, Меморандум про співробітництво між апаратом Ради Федерацій і Державної Думи РФ і секретаріатом ВР РБ [52]. Обговорюючи перспективи білорусько-російських стосунків С. Шарецьким і

Б. Сльциним відзначалася необхідність наповнення укладених договорів конкретним змістом [53].

Не дивлячись на добровільний і на перший погляд доброзичливий характер білорусько-російських відносин, паралельно із наближенням дати проведення в РФ президентських виборів, спостерігається підвищення градусу заяв білоруського президента у російську сторону. Так, виступаючи 8 травня перед ветеранами, О. Лукашено заявив: «Ми, як в 1941р. знаходимось у ворожому оточенні. Вороги засіли у керівництві сусідньої держави, з якою ми нещодавно підписали договір про співтовариство» [54]. Однак, з огляду на те, що до виборів президента повне об'єднання двох держав не відбулося і не існувало єдиного громадянства, це не дозволяло О. Лукашенку претендувати на участь у виборчій гонці.

Листопадовий референдум 1996 р., офіційні результати якого уможливили значне розширення влади президента, спричинили деградацію владних повноважень ВР і Конституційного суду, що означало посилення авторитарних тенденцій всередині країни. Однозначно негативна реакція Заходу на підсумки, референдуму спричинила подальше замороження стосунків із Білоруссю. Як наслідок Білорусь остаточно залишалась у фарватері російської політики, наслідком чого стало гіпертрофоване розростання східного вектора зовнішньої політики Білорусі. В перспективі він став не просто домінуючим, а часом і єдиним [55]. Такий стан речей О. Лукашенко згодом охарактеризує як «дикий крен на Схід». З іншої сторони, зміцнення білоруського режиму ставило дилему перед російською владною елітою. Хід на зближення з фактично авторитарною Білоруссю, фактично тягнув за собою звинувачення Росії в «заохоченні авторитаризму» і породжувало побоювання за долю демократичних реформ в РФ. Це у свою чергу створювало неблагополучний інформаційний фон для інтеграції [56].

Таким чином, в період 1993-1996 рр., остаточно оформився курс на білорусько-російське зближення. Двостороння інтеграція зумовлювалася, з одного боку, внутрішньополітичними реаліями РБ, пов'язаних із економічними труднощами та пошуком політичної і економічної опори. А також, зовнішньополітичними викликами для РФ, спричинених розширенням НАТО на схід, та переформатуванням зовнішніх пріоритетів на терени СНД. Разом з тим не дивлячись на певні успіхи в процесі білорусько-російського зближення, закладення договірно-правової бази двосторонніх відносин та оптимістичні заяви керівників двох держав, з самого початку сторони вбачали під інтеграційним проектом засіб для одержання особистої політичної вигоди, аніж реально діючу міжнародну структуру.

Література

1. Дракохруст Ю. Перипетии интеграции (развитие процесса белорусско-российского объединения) [Электронный ресурс] / Ю. Дракохруст, Д. Фурман // Белоруссия и Россия. Общества и государства. – М., 1998. – Режим доступа: <http://www.yabloko.ru/Themes/Belarus/belarus-24.html> .
2. Крет Р. Зовнішня політика Білорусі в умовах інтеграційних трансформацій Східної Європи [Текст]: дис. ... канд. політ. наук: 23.00.04 / Р. Крет // Рівнен. держ. гуманіт. ун-т. – Рівне, 2011. – С. 53.
3. Коктыш К. Трансформация политического режима в Республике Беларусь, 1990-1999 [Электронный ресурс] / К. Коктыш // Науч. докл. Моск. обществ. науч. фонд) – М.: Изд. центр науч. и учеб. программ, 2000. – Режим доступа: <http://3dway.org/library/politika/kirill-koktysh-transformatsiya-politicheskogo-rezhima-respubliki-belarus-1991-1999> .
4. Тихомиров А. Концептуальные подходы руководителей Республики Беларусь к проблеме развития белорусско-российских отношений в 1991-1995 гг. / А. Тихомиров // Известия Гомельского государственного университета имени Ф. Скорины. – 2009. – №4 : – Ч.1. – С. 196.
5. Там же. С. 196-197.
6. Вестник Министерства иностранных дел Республики Беларусь. – 1997. – №3. – С. 131.
7. Соглашение между Правительством Российской Федерации и Правительством Республики Беларусь о налоговой политике [Электронный ресурс. – Режим доступа: http://bankzakonov.com/republic_pravo_by_2010/blocky0/rtf-u5z4z6.htm .
8. Договор между Республикой Беларусь и Российской Федерацией о координации деятельности в военной области [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://bankzakonov.com/republic_pravo_by_2010/blocky0/rtf-u5z4d9.htm .
9. Соглашение между Республикой Беларусь и Российской Федерацией о Стратегических силах, временно расположенных на территории Республики Беларусь [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://bankzakonov.com/republic_pravo_by_2010/blocky0/rtf-u5z4i0.htm.
10. Политические факторы создания и развития Союзного Государства Белоруссии и России. Опыт строительства союзного государства Белоруссии и России для развития евразийской интеграции. Информационно-аналитические материалы Государственной Думы [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://iam.duma.gov.ru/node/10/4961/20191>
11. Соглашение между Правительством Российской Федерации и Правительством Республики Беларусь о свободной торговле. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.mid.ru/bdomp/md_bel.nsf/1beba7ba95cdfb88c3256f6a00417b59/56f69363623c8583c325769400423ad0!OpenDocument .

12. Соглашение между Советом Министров - Правительством Российской Федерации и Правительством Республики Беларусь о сотрудничестве в развитии нефтяной и газовой промышленности России [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://pravo.levonevsky.org/bazaby09/sbor87/text87618.htm> .
13. Экономический союз может ограничиться Россией, Беларусью и Казахстаном. Газета “Коммерсантъ” № 59 от 01.04.1993. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.kommersant.ru/doc/43797>
14. Malak K. Polityka zagraniczna i bezpieczeñstwa Białorusi. / K Malak // AON, Wydział Wydawn., 2003. S. 38 .
15. Веревкина Ю. Интеграционные тенденции в белорусско-российских отношениях [Электронный ресурс] / Ю. Веревкина // Ученые записки Курского государственного университета. – 2010. – №4. – Режим доступа: <http://scientific-notes.ru/pdf/017-12.pdf> .
16. Виноградова К. Становление и развитие союза России и Белоруссии [Электронный ресурс] / К. Виноградова // Вестник РУДН. Серия Международные отношения. – 2010. – №2. – Режим доступа: http://193.232.218.56/weblocal/fak/rj/files.php?f=prep_b59f906cfe6b59e4f0e286173e2e3feb .
17. Eberhardt, A. Gra pozorów. Stosunki rosyjsko-białoruskie 1991-2008, PISM. – Warszawa, 2008. –S. 34.
18. Тихомиров А. Внешняя политика Республики Беларусь в 1991-2011 гг. / А.В. Тихомиров. – Минск: Право и экономика, 2014. – С. 107.
19. Договор об объединении денежной системы Республики Беларусь с денежной системой Российской Федерации и условиях функционирования общей денежной системы [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.kaznachey.com/doc/bGXF1SQHWST/text/>.
20. Новикова И. Валютная интеграция Российской Федерации и Республики Беларусь. Финансово-правовой аспект [Электронный ресурс] / И. Новикова // Вопросы экономики и права. – 2010. – №5. – Режим доступа: http://ecsocman.hse.ru/data/2011/03/22/1268221593/Pages%20from%20ecsn_201005-5.pdf .
21. Дракохруст Ю. Перипетии интеграции (развитие процесса белорусско-российского объединения) [Электронный ресурс] / Ю. Дракохруст, Д. Фурман // Белоруссия и Россия. Общества и государства. – М., 1998. – Режим доступа: <http://www.yabloko.ru/Themes/Belarus/belarus-24.html> .
22. Конституция Республики Беларусь 1994 года [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://etalonline.by/?type=text®num=v19402875#load_text_none_1_ .
23. Карбалевич В. Путь Лукашенко к власти. "Россия и Белоруссия: общества и государства" [Электронный ресурс] / В. Карбалевич; редактор-составитель Д.Е. Фурман). "Права человека". – М., 1998. – Режим доступа: <http://www.yabloko.ru/Themes/Belarus/belarus-34.html>.

24. Malak K. *Polityka zagraniczna i bezpieczeñstwa Białorusi* / K. Malak // AON. – Wydział Wydawn., 2003. – S. 38 .
25. Как Лукашенко стал белорусским и не стал российским президентом. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.nvonline.info/by/323/politics/52677/%D0%9A%D0%B0%D0%BA%D0%9B%D1%83%D0%BA%D0%B0%D1%88%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%BB%D0%B1%D0%B5%D0%BB%D0%BE%D1%80%D1%83%D1%81%D1%81%D0%BA%D0%B8%D0%BC-%D0%B8-%D0%BD%D0%B5%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%BB%D1%80%D0%BE%D1%81%D1%81%D0%B8%D0%B9%D1%81%D0%BA%D0%B8%D0%BC%D0%BF%D1%80%D0%B5%D0%B7%D0%B8%D0%B4%D0%B5%D0%BD%D1%82%D0%BE%D0%BC.htm?tpl=7>
26. Филиппов М. Игры интеграции: Белоруссия и Россия в поисках друг друга [Электронный ресурс] / М. Филиппов // *Неприкосновенный запас*. – 2007. – №1. – Режим доступа: http://magazines.russ.ru/nz/2007/1/fi9.html#_ftnref16 .
27. Шеремет П. Случайный президент [Электронный ресурс] / П. Шеремет, С. Калинин. – Режим доступа: http://belarusinside.com/misc/jobbing_president_book.html .
28. Белорусская предвыборная кампания уже захватила Москву. Газета “Коммерсантъ” № 90 от 19.05.1994. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.kommersant.ru/doc/78916> .
29. Шеремет П. Случайный президент. [Электронный ресурс] // П. Шеремет, С. Калинин. – Режим доступа: http://belarusinside.com/misc/jobbing_president_book.html .
30. Наумова А. Союзное государство России и Белоруси. Информационно-аналитический центр [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://ia-centr.ru/expert/792/> .
31. Никонов В. Белоруссия во внешней политике России / В. Никонов // *Белоруссия на перепутье*. – М.: Московский центр Карнеги, 1998. – С. 72.
32. Снапкоўскі У.Е. Беларуска-расійскія адносіны: зб. навук, артыкулаў [Электронный ресурс] / У.Е. Снапкоўскі. – Мінск: БДУ, 2009. – С. 17. – Режим доступа: <http://kamunikat.org/halounaja.html?pubid=19393> .
33. Тихомиров А. Концептуальные подходы руководителей Республики Беларусь к проблеме развития белорусско-российских отношений в 1991-1995 гг. / А. Тихомиров // *Известия Гомельского государственного университета имени Ф. Скорины*. – 2009. – №4. – Ч.1. – С. 197.
34. Наумова А. Союзное государство России и Белоруси. Информационно-аналитический центр. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://ia-centr.ru/expert/792/>.
35. Стратегический курс России с государствами – участниками Содружества Независимых Государств. [Электронный ресурс]. – Режим до-

- ступу: <http://www.mid.ru/nsosndoc.nsf/%200e9272befa-34209743256c630042d1aa/4e3d23b880479224c325707a00310fad> .
36. Гордейчик А. Политические и экономические взаимоотношения Республики Беларусь и Российской Федерации в первой половине 1990-х гг. Автореф. Дис. на соиск. учен. степ. канд. ист. наук: 07.00.05 / А. Гордейчик // Бел. гос. ун-т. – Мн., 1998. – С. 5-6.
37. Соглашение о таможенном союзе между Российской Федерацией и Республикой Беларусь от 6 января 1995 года. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.tsouz.ru/DOCS/INTAGRMENTS/Pages/Dogovor_06011995.aspx .
38. Лукашенко и Кремль. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.belaruspartisan.org/bp-forte/?backPage=13&news=70835&page=100&locale=ru> .
39. Там же.
40. Карбалевич В. Курс на интеграцию с Россией: истоки, тенденции, последствия / В. Карбалевич // Национально-государственные интересы Республики Беларусь / О.М. Абрамова [и др.]; под ред. Л.Ф. Заико. – Минск: Изд-во В.М. Сакун, 1999. – С. 192.
41. Лукашенко метит в президенты России [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.ogoniok.com/archive/1996/4474/43-22-23/>.
42. Там же.
43. Карбалевич В. Парадоксы белорусско-российской интеграции. (Взгляд из Минска) [Электронный ресурс] / В. Карбалевич. – Режим доступа: <http://ieras1.socionet.ru/files/Karbalevich.doc> .
44. Договор о дружбе, добрососедстве и сотрудничестве между Российской Федерацией и Республикой Беларусь [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://belrus.ru/law/act/dokumentyi_opredelyayuchie_osnov_dogovor_o_druzhbe_dobrososedstve_i_sotrudnech.html .
45. Сообщение Центральной комиссии Республики Беларусь по выборам и проведению республиканских референдумов. Об итогах голосования на республиканском референдуме 14 мая 1995 года [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://web.archive.org/web/20110720220048/http://www.rec.gov.by/refer/ref1995resdoc.html> .
46. Киев должен спасти Беларусь, не делая, однако, трагедии из последних событий. “Зеркало недели. Украина”. 19.05.1995. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://gazeta.zn.ua/POLITICS/kiiev_dolzhen_spasat_belarus_ne_delaya_odnako_tragedii_iz_poslednih_sobytyi.html
47. Постановление Верховного Совета Республики Беларусь от 29 марта 1996 г. №149-ХІІІ "О дальнейшем углублении и развитии интеграционных процессов Республики Беларусь с Российской Федерацией и другими странами СНГ. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://pravo.levonevsky.org/bazaby/org66/basic/text0284.htm> .

48. Ціхаміраў А. Беларуская-расійская інтэграцыя: яе ўплыў на развіццё адносін Беларусі і Еўрапейскага Саюза. / А. Ціхаміраў // А. Eberhardt, U. Ułachowicz (red.), Беларусь і Польшча – Polska і Białoruś, PISM, Warszawa 2003. S. 156.
49. Договор об образовании Сообщества России и Беларуси. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.soyuz.by/about/docs/dgovor2/>.
50. Лукашенко и Кремль. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.belaruspartisan.org/bp-forte/?backPage=13&news=70835&page=100&locale=ru>.
51. Звезда. 3 красавіка. – 1996. – №91.
52. Звезда. 11 красавіка. – 1996. – №97.
53. Звезда. 12 красавіка. – 1996 – №98
54. Лукашенко метит в президенты России. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.ogoniok.com/archive/1996/4474/43-22-23/>.
55. Лукашенко и Кремль. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.belaruspartisan.org/bp-forte/?backPage=13&news=70835&page=100&locale=ru>.
56. Виноградова К. Становление и развитие союза России и Белоруссии / К. Виноградова [Электронный ресурс] // Вестник РУДН. Серия Международные отношения. – 2010. – №2. – Режим доступа: http://193.232.218.56/web-local/fak/tj/files.php?f=prep_b59f906cfe6b59e4f0e286173e2e3feb.

*Стаття надійшла до редакційної колегії 4.12.2014 р.
Рекомендовано до друку д.політ.н., професором Цепендюю І.Є.,
д.істор.н., професором Макаром Ю.І. (Чернівці)*

FORMATION OF “SPECIAL RELATIONSHIP” BETWEEN REPUBLIC OF BELARUS AND THE RUSSIAN FEDERATION IN THE MIDDLE OF 90TH

T. E. Polovyi

*Vasyl Stefanyk Precarpathian National University;
76000, Ivano-Frankivsk str. 57; ph. +38 (067) 1667641;
e-mail: taraspolo@gmail.com*

The work highlights formation and flow of Belarusian-Russian relations. Analyzed main trends and factors that influenced the bilateral relations. The contents of the main international agreements between Belarus and Russia in the mid-90 - x. years.

Key words: *Belarusian-Russian relations, the presidential election, the Belarusian-Russian integration, the Community of Belarus and Russia.*